Murarkitektur:

Reisebrev om HMS

av Einar Dahle

Fremskrittet. Vi trodde på det positivt ladede begrep fremskrittet. Og nok en gang har verden opplevd et tilbakeslag. Et tilbakeslag vi ennå ikke kjenner omfanget av.

11. september 2001. Datoen har prentet seg i våre sinn. Det er mange mellommenneskelige tanker som melder seg og som man kunne ønske å filosofere rundt. Jeg vil nøye meg med en: Reisen.

Reisen med fly. Den reisen du vanskelig kan gjennomføre innen rimelig tid og derfor – for å gjennomføre – er tvunget til å gjøre med fly. Dette fremkomstmiddel som plutselig – av fanatisme – ble omdefinert til et våpen, ikke bare som tidligere et mål for terrorisme. Flyet har i McLuhans tankeverden alltid vært et medium, en forlengelse av vårt lokale sted, i siste instans hjemmet. Vel er flyet de rikes medium, men allikevel et medium som ikke bare forlenger vårt rom, men også knytter tid og steder sammen. Og derigjennom knytter mennesker sammen, både fattige og rike. Reisen er blitt handelsvare, i reisen ligger både hjelpen, læringen og rekreasjon.

Det som tross alt gleder meg i disse tider, er alle mine venner som reiser, reiser ufortrødent videre til Australia, China, Amerika og som sender reisebrev, som regel i kortversjon, som en god kollegas postkort fra den kinesiske mur. Reisebrevene har fått ny mening. Det har reisen også.

Aldri før var reisen mer viktig enn i dag, ikke for å opprettholde reiselivsbransjens arbeidsplasser, men for å vise verden at vi lever, at vi ønsker sameksistens, at verden er vårt sted, at vi bryr oss og ikke er redde. Reise er utveksling av ideer og læring. Uten denne utveksling havner vi kulturelt og økonomisk i en resesjon.

Selv har jeg fløyet mange ganger etter 11. september og akter fortsatt å gjøre det. Selvsagt. Mine reisemål har ikke vært fjerne, men likevel… En reise. I går kveld landet jeg – uten klapping – etter en reise til Las Palmas. En by jeg har besøkt tidligere, en vakker og ren by på størrelse med Oslo og med hav på to sider og arkitekthøgskole oppe i høyden.

Mye kan sies om Kanariøyene og turistnæringen, pakketurer og slitsomme nordeuropeere. Det man som oftest glemmer er at øyene har en kulturhistorie som er

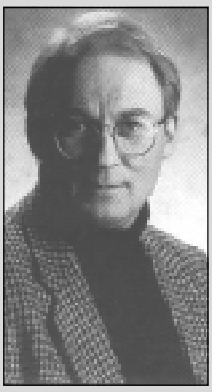

Murarkitekturspaltens faste kaleidoskopiske og kommenterende bidragsyter sivilarkitekt MNAL Einar Dahle er professor ved Arkitekthøgskolen i Oslo og driver praksis i Oslo.

3.500 år eldre enn de siste tiårenes turisme, at øyene var reisemål for fønikere, grekere og romere før spanjolene underla seg øyriket for 500 år siden. At sol, sjø og strand er handelsvaren vet vi. Det de færreste vet er at øyene er et eldorado for dem som mener noe med HMS, med lite tigging, tagging og søppel; rent og pent og trygt. Alt er ikke i orden – bevares. Mange bygninger har alle de attributter som kjennetegner byggeri fjernt fra de kvaliteter man tillegger arkitektur. Allikevel, unntakene er også å finne. Men tilbake til tiggere og søppel.

Det du ikke fant i Las Palmas, fant du ved gjenkomsten i Oslo. I løpet av de første fire minuttene etter å ha gått av flytoget på Oslo S ble du minnet om forskjellene, to tiggere og en svinesti av en by. Inn i en drosje, og du skar forbi et redselsfullt hotell Opera og ut i humpete gater, fortauer og plasser hvor uorden og skitt glimrer ved sitt nærvær. Velkommen til verdens rikeste land! Et land som flyter over av rot og elendighet. Vi har sett det før. Vi har jo reist og kommet hjem tidligere. Men vi glemmer fort, blir husblinde. Og vi gleder oss jo over frisk luft og det faktum at vi er kommet hjem. Men altså: All malurten er der hver gang. Og byggeplassen på Bislett og i Thereses gate minner oss om at HMS må være et særnorsk fenomen. Uten at det hjelper. For maken til uorden og kaos på en byggeplass, dertil en som publikum må passere og balansere seg igjennom på grisete fortau uten hjelm og vernesko.

I Las Palmas traff vi tiggere. Sant nok. Men de dukket ikke opp sånn med en gang, derimot over tid. Like mange – to – som i Oslo, men fordelt over en drøy uke blir ikke fenomenet massivt tilstedeværende. I sannhetens navn, tiggere finnes over alt, og de minner oss

om at ikke alt er likelig fordelt i denne verden, verken globalt eller lokalt.

HMS, helse, miljø og sikkerhet er attributter som det offentlige gjennom politikerne har pålagt bedrifter og virksomheter, særlig byggebransjen. Hva med offentligheten og politikerne selv? Skal de gå fri og la alle andre svi? Samfunnet består av individer. Det er for lengst opplest og vedtatt at samfunnet er til for individet, ikke omvendt. At både politikere og myndigheter, hele det offentlige står til tjeneste for det enkelte individ og grupper av samme. Det er kommunens plikt å tilrettelegge for fellesskap og liv, foreta felles løft for skole, helse, infrastruktur med mer. Gjøre det den enkelte ikke selv kan organisere. Gjennom skatter og avgifter av ymse slag skal den enkelte betale sin del tilbake, noen ganger krone for krone, andre ganger etter evne. Dette er vi enige om. Hvorfor gjør da ikke de offentlige myndigheter

og etater det de er satt til å gjøre? Latskap? Likegyldighet? Inkompetanse? Uansett grunn: Tilstanden i/for Oslos gater og fortauer, plasser, parker og friluftsområder er foruroligende, like elendige sommer som vinter. Søppel flyter i rennestener, i huller og dammer i tillegg til all visuell søppel og hindringer i gågater og på fortauer. Fravær av orden er påtakelig. HMS krav tilsier at bedriften må stenges. Skulle samme mål benyttet på Norges hovedstad, skulle byen vært stengt!

Reisebrev fra Las Palmas forteller en annen historie. En historie hvor myndighetene har tatt skjeen i den riktige hånd og gjennom en rekke tiltak tilrettelagt for fellesskapet og den enkelte. Det offentlige rom er tatt på alvor. Gater og plasser, promenader, parker og friluftsanlegg er utformet med sikker hånd av profesjonelle planleggere og arkitekter. Det er benyttet høyverdige materialer og det meste er ordnet på en imponerende måter. Strandpromenaden slutter ikke der hotellene slutter, men strekker seg videre over lavaklippene mot boligområdene som ennå ikke er ferdig utbygd. Men det er strandpromenaden; en sammenhengende stripe av hellende gulv i skifer eller tegl, murer og utsiktsplatåer, fiskeplasser, badekulper, blomsterbed og palmer. Der det er en trapp er det også en rampe for rullestol og barnevogner. Lange buete benker kledd med mosaikkfliser, benker av betong, benker av tre der folk har lyst til å sitte og hvor de også samles og sitter tett; diskuterer, spiller og synger. Jeg snakker ikke om turistene, jeg snakker om kanarierne selv. De er der over alt og nyter byen sin og

synes også og akseptere de solhungrige turistene som nærmest forsvinner i massen! Alt er rent og pent. Søppel feies hver dag, det vaskes og spyles, og det i en by som har lite vann og mange gater. Helse, miljø og sikkerhet. Også på stranden; som i havet så og på stranden: Ren, ryddig, sikker og trygg. Hver kveld tømmes samtlige søppelbøtter, de løse gule i plast og de faste i rustfritt stål. Her er ingen tilfeldige runde tønner slengt ut. Alt har sin faste og ordnete plass. Det oppdrar deg til bruk. Og når natten faller på og de siste kanariere har sluttet å spille strandvolleyball og fotball, og damegruppene har gitt seg med kortspill og strandbingo, da kommer slåddemaskinen som plukker sigarettstumper og andre små gjenglemte saker. Og stranden ligger der vakker badet i et gult flomlys som varer til dagen lysner og livet igjen tar til. Man kan ikke annet enn å bli imponert og samtidig så inderlig indignert over at de der nede får det til, mens vi som har penger ikke gjør det. Kanskje det hadde hjulpet å sende våre politikere på pakketur til Gran Canaria? Å reise pleier å være til hjelp mot skylapper og tro på egen fortreffelighet. Det kan virke formastelig å ta opp et slikt tema i en verden som har gått av hengslene og – når dette leses – julen står for døren. Men kan vi ikke annet, kan vi trøste oss med Martin Luthers ord.: «Om jeg skal dø i morgen, vil jeg likevel plante et tre i dag!»

I mangel av vinterbilder: Et knippe bilder fra Las Palmas. Og i tillegg noen kaleidoskopiske bilder fra ulike magasiner, særlig det spanske 2G: 15 amerikanske eneboliger av Marcel Breuer.

Breuer I House
Lincoln, Massachusetts 1938–39

Arkitekt: Marcel Breuer (1902–1981)

Født i Ungarn, død i New York. Møbeldesigneren fra Bauhaus Weimar som ble arkitekt via virke som lærer på Bauhaus Dessau, hvor han bl.a laget den berømte Wassily-stolen. Han forlot Bauhaus samtidig med Gropius i 1928, åpnet kontor i Berlin samme år. Et gjestespill i Budapest før han sammen med Emil og Alfred Roth tegnet de berømte Doldertal-husene i Zürich for Sigfried Giedion i 1935. Deretter to år i London før han endelig bestemte seg for å emigrere til USA (jødisk opprinnelse). Det er her han får det samme tilbud som Gropius fikk av Helen Storrow: Bygg ditt eget hus, jeg betaler!

Og dette er huset, et tydelig Bauhaus-hus i volumoppbygging, men med personlig Breuer-preg, både i planløsning, snitt og uttrykk. Han samarbeidet fortsatt med Gropius både i undervisningen på Harvard og i deres felles kontor frem til 1941, da de røk uklar med hverandre.

I dette huset som de fleste hus «for postwar living» benytter han treverk (ballon frame) og murer (hovedsakelig natursten, men også slemmet tegl). Muren benytter han på ulike måter: Som ildsted, ofte knyttet sammen med en hel vegg eller som romdelende element; som fundament slik at huset knytter seg til bakken som platting, brystning eller kjerne (når han krager ut treboksen over); som innramming og definering av uterom med halvhøye eller etasjehøye murer.

Plantegningene viser huset slik det var originalt. Det er bygget til mot nord og øst av nye eiere, for så vidt noe Breuer hadde forutsatt. Bildene viser dagens situasjon.

Huset er bygd opp av tre ulike, sidestilte bokser med ulik høyde: 1 etasje, 1 1/2 etasje, 2 etasjer. Den trapesformede stuen som komposisjonelt midtpunkt er 1 1/2 etasje høy. Peisen sitter på ytterveggen som i New England-husene, her penetreres vestveggen av en utgangsdør til den tidligere åpne verandaen (tidl. kun moskitonett, nå innglasset). Mot øst ligger det toetasjes volumet separert fra stuen ved trappen. Øverste etasje har to soverom på hver side av et lite bad. Inngang i nederste etasje, i plan med kjøkken og spisestue. Fra inngang og spisestue fører en kort trapp til stuen. Stuen åpner seg mot syd med et enormt vindu, ingen glassvegg som sådan, vinduet har en lav brystning; her får du ikke gå ut, bare se; se langt, og den relativt lille stuen forlenges ut i landskapet og den høye himmel.

Kilde: 2G, Barcelona, Nr 17 2001/1
Foto: David Sundberg/Esto

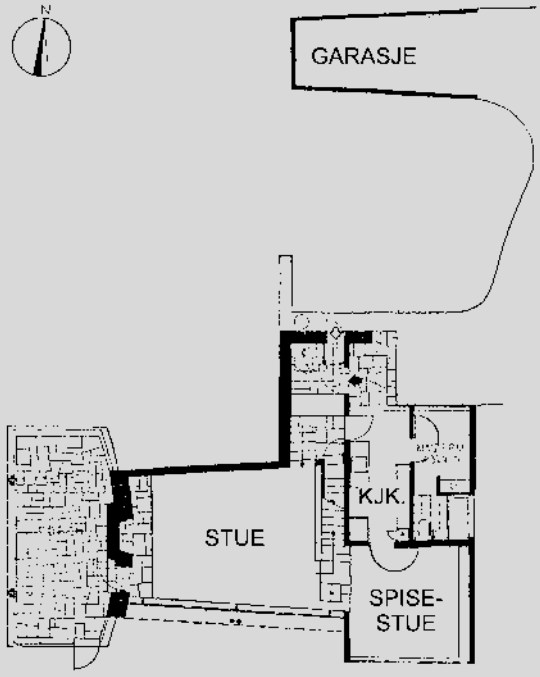

Plan 1. etasje

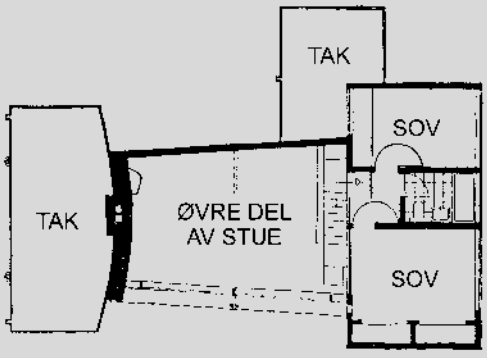

Plan 2. etasje

Stillmann II House, Litchfield, Connecticut, 1964–65

Arkitekt: Marcel Breuer (1902–81)

Gode flergangsbyggherrer vokser ikke på trær. Breuer fant en. Dette er hus nummer to av i alt tre. Men i tillegg tegnet han en rekke fabrikker og kontorbygninger for den samme Stillmann, samt et par hytter for svigerfaren og broren.

I dette huset som i artikkelen sammenlignes med planprinsippet i Stratford Hall (1725) i Westmoreland, Virginia, er igjen stuen husets midtpunkt, men nå som allrom med kjøkken, spisrom og gjennomgang til barnas soveavdeling. Denne ligger tre trinn høyere enn stuen og på samme nivå som atriet utenfor stuen. Følgelig ligger stuen nedsenket med en kraftig vinduspost i naturstens-

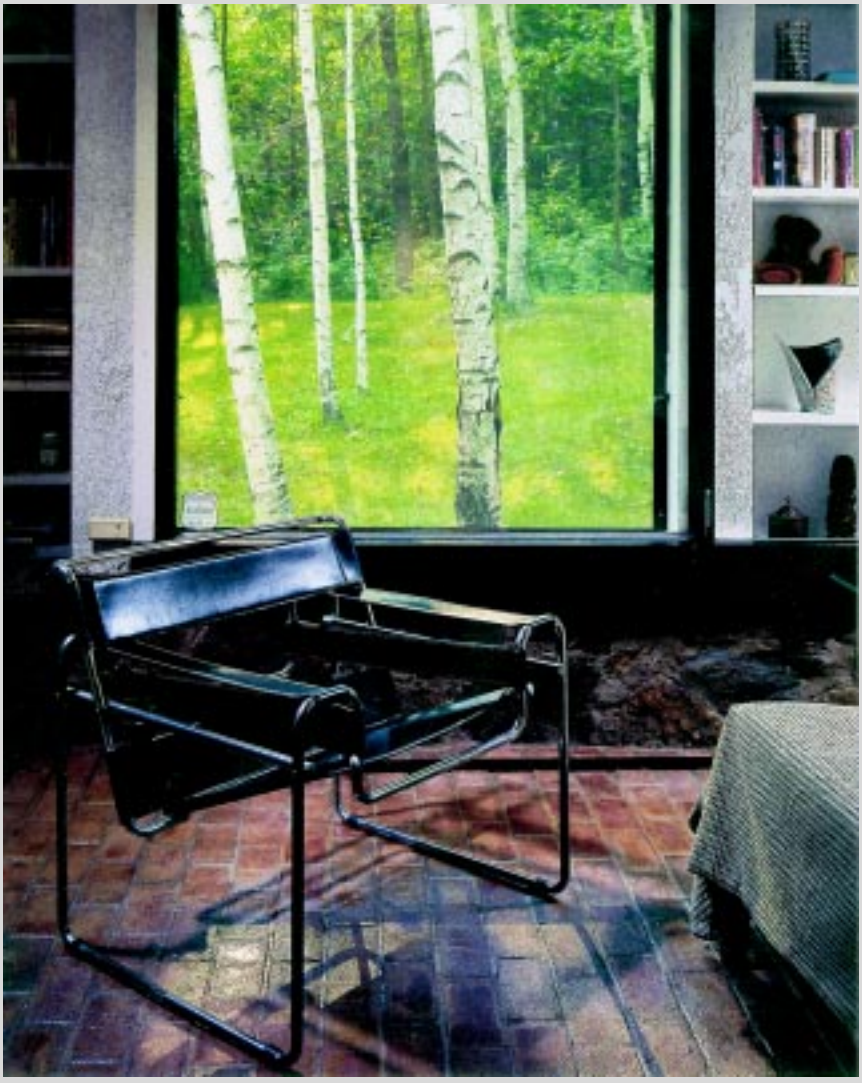

mur som flukter med atriet og barnas avdeling.

Ytterveggene er i sin helhet utført i mur. Men der Breuer vanligvis bruker tre er muren pusset og malt hvit i kontrast til naturstensmurene som fortsatt definerer fundament, brystning og platting. Den største forskjellen fra trehusene er at de hvite murveggene tilsynelatende er gjort tykke som grunnmuren/brystningene og vinduen satt dypt i veggen for å understreke massiviteten. Som altså er et bedrag, men som gir rikelig med bokhyller i ytterveggene. En ytterligere detalj som gjør artikuleringen av tykke murer tvetydig, er det faktum at

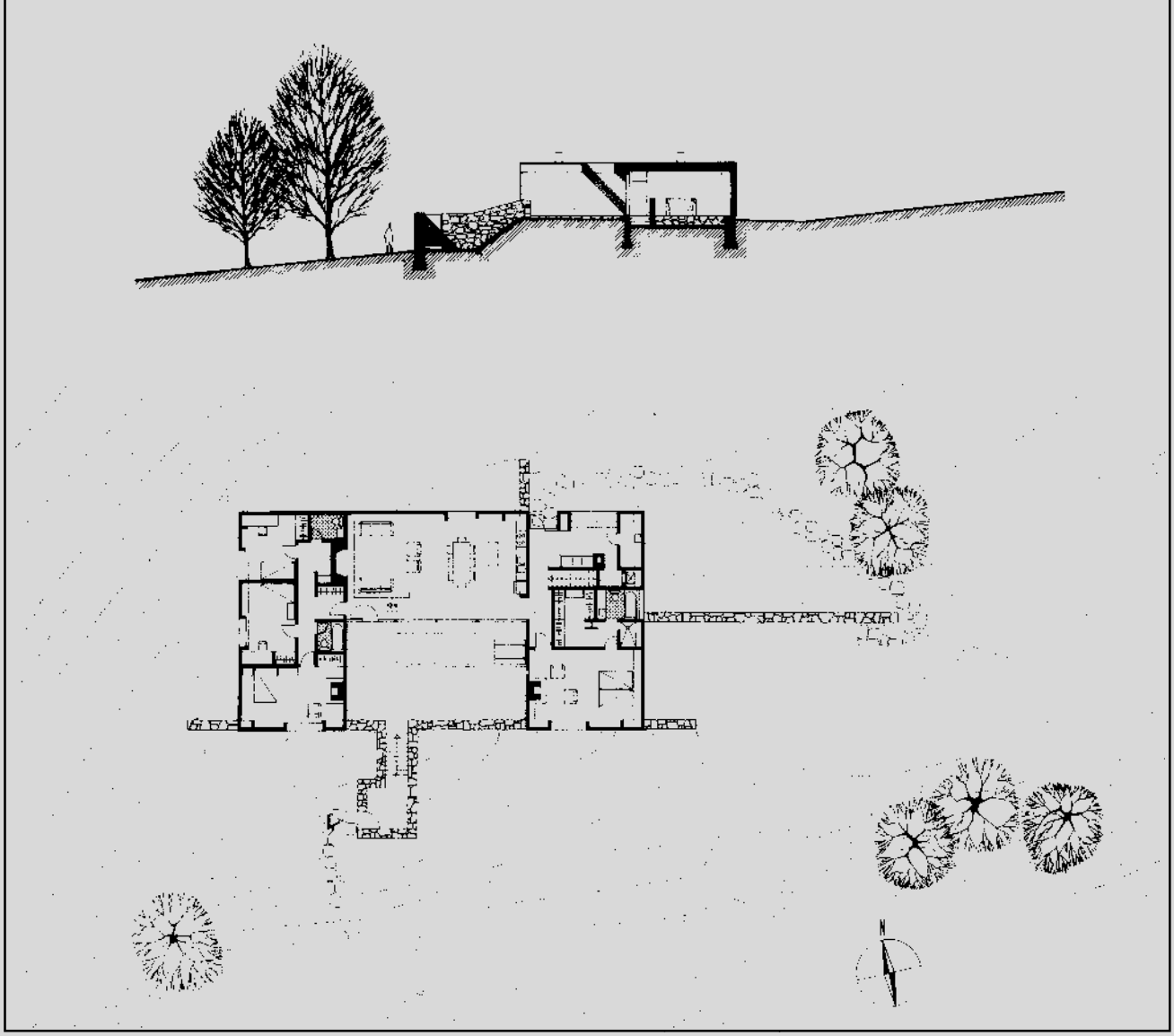

grunnmuren presser seg opp som brystning ved vinduet; de hvite veggene virker med ett flortynne og tredd utenpå naturstensmuren som en strømpe. Merk for øvrig teglgulv på grunn.

Kilde: 2G, Barcelona, Nr 17 2001/1
Foto: Svart/hvitt: Avery Architectural Fine Arts Library, Colombia University, N.Y., Joseph W. Molitor; Farver: David Sundberg/Esto

Auditoriebygning Aarhus universitet
Danmark, 1999–2001

Arkitekt: Arkitektfirmaet C.F. Møllers Tegnestue

Underlig og like fullt tankevekkende. En ide, en formingsveileder ble til da Kay Fisker (1893–1965) og C.F. Møller (1898–) og Povl Stegmann (1888–1944) vant konkurransen om nytt universitet i 1931. I årene som fulgte var oppskriften klar: Gul tegl, enkle, til dels slanke, rettede bygninger med 30° saltak med gule teglpanner. Også forplasser og terrassegulv skulle ha gule klinkersten. I det hele tatt mye var tidelig foreskrevet. Og ble fulgt. Noen bygninger sto ferdig før krigen, de fleste er kommet til etter krigen.

Og etter hvert var det C.F. Møller som førte verket videre. Og nå altså arkitektfirmaet som bærer hans navn og som på mange vis er ledende både i hjemlandet og ute. Til og med kontor i Oslo. De vant konkurransen om Nye Bislett og venter spent på en lenge etterlengtet oppstart. Men vi nordmenn er jo så fattige og trege.

Når så mye er gitt på forhånd, hva kan da tilføres? Alt! Fremdeles skal programmet tolkes, situasjonen forstås, terrenget utnyttes og rom formes. Og det er nettopp det arkitektene har gjort, og ved det tilført universitetet ny rikhet i stram drakt. Først plasseringen i en morenekløft i enden av sjøene hvor terrengfallet tas opp av bygningene og nedre og øvre plass knyttes sammen ved hjelp av en utetrapp som gjennomskjærer tverrvolumet. Her bør vi nordmenn studere håndverket nøye: Plassrommets gulv og trappenes

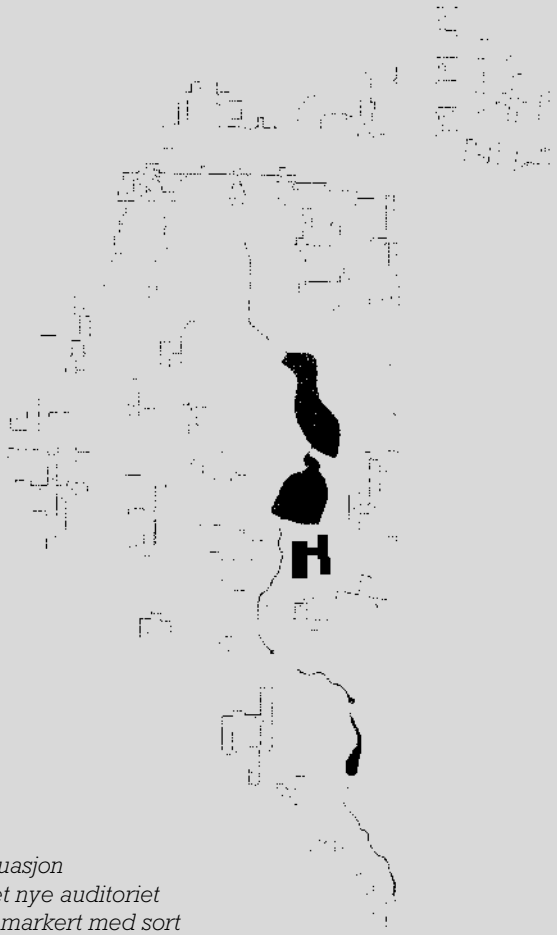

Situasjon
Det nye auditoriet
er markert med sort

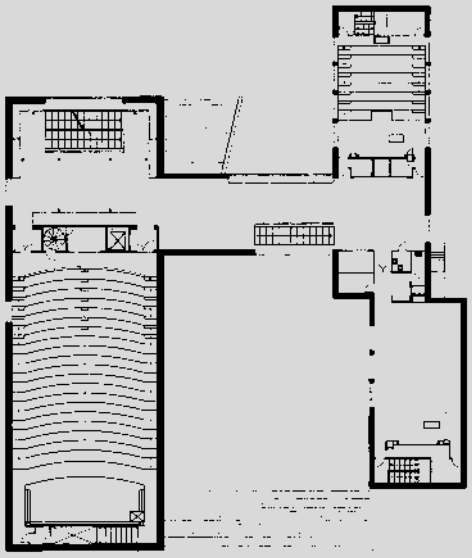

Plan 1. etasje

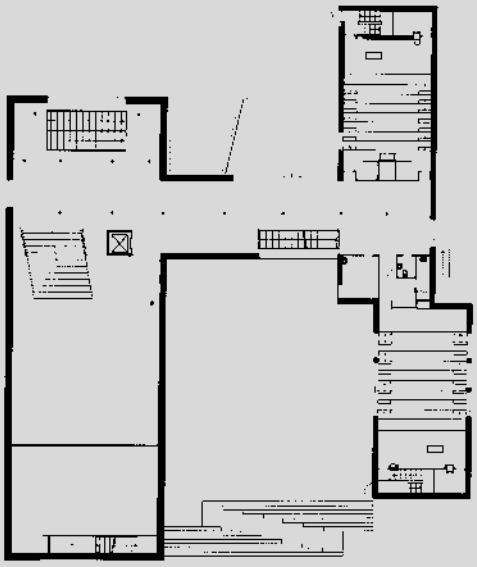

Plan 2. etasje

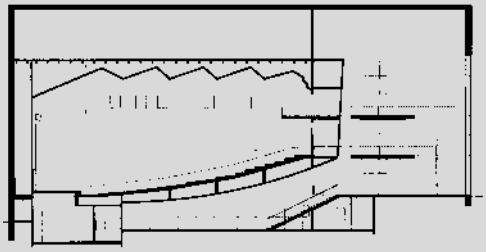

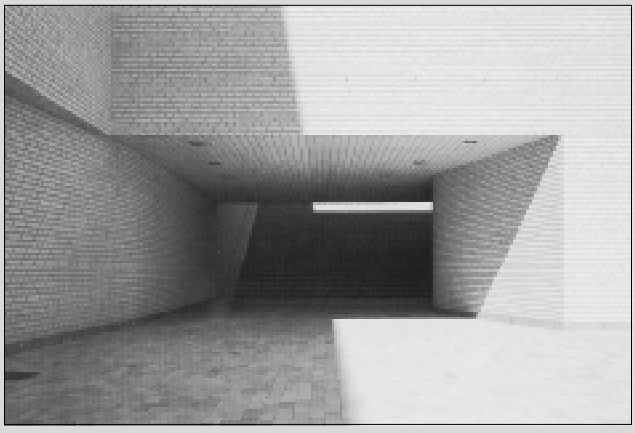

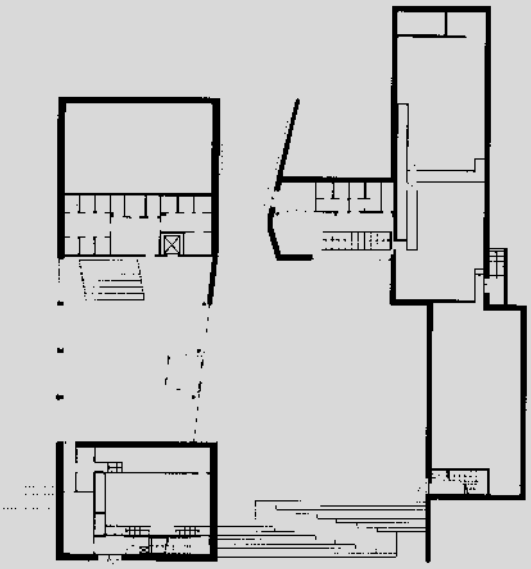

Plan 1. etasje

gule (hardbrente) klinker benyttes også som sokkel slik at fasadeteglen skilles fra bakken. Undergangen har samme tegl på vegger og himling. Et rent teglvolum er skåret i og oppfattes som helt, massivt og anorganisk, selv om himlingens tegl ligger på flask. Eller kanskje nettopp derfor! Koppforbandet går tvers igjennom.

Som i det ytre så også i det indre: Store, rene flater; tegl, glass eller pussede flater og lønnetrepanel. Lyst og velgjørende i en tid hvor alt har så lett for å sprike. Eneste eksess: Auditoriets fallende og buede gulv gjenspeiler seg i foyerens tak og formidler bevegelsen opp, respektivt ned, i pakt med terrenget huset ligger i. «Obsolesence in Architecture» har ikke alltid gyldighet. Noen ganger er det helt all right å holde stilen, følge tråden, tradisjonen og formingsrettlederen. I hvert fall i Aarhus. Og så vet vi hvordan det kommer til å se ut når 60 år er gått. Det kan man ikke med sikkerhet si om det meste.

Kilde: Arkitektur DK, August 2001
Foto: T. Eskerod og J. Weyer

Murt med knaste fuger

En kavalkade

I Belgia kan man til tider være under press. Så også teglstenen. Ikke bare vertkalt, sideveis og.
Stabla tegl i forband. Uten mørtel. Fugene er mellom 3 og 6 millimeter.
Og man bruker en spesialpistol med klebestoff.
Limt altså.
Montasje av tegltapet i full størrelse og tykkelse.
Quo vadis Le Mur?
Hvor er murer´n? (– han som papegøyen Polly ikke ville lukke opp for i følge Thorbjørn Egner).

Kontorbygning i Duffel, Belgia

Arkitekt: Stouffs og Winderickx

Store flater, ennå større åpninger og overdekninger. Ikke noe problem når man har limpistol.

Foto: Studio Claerhout

Industribygning i Deinze, Belgia

Arkitekt: Demey-Mathijs

20° vinkel i stenens lengdeakse er ikke noe problem når man har limpistol. Tapet med relieff.

Foto: Studio Claerhout

Arkitektens hus i Alost, Belgia

Arkitekt: Pascal Francois

I første etasje ligger arkitektens tegnestue og en terapeutisk klinikk. I andre etasje bor arkitekten. Hvordan vann som trenger inn bak den limte stenen tas opp over de lange vinduene vites ikke. All lufting i huset skjer gjennom de åpningsbare vinduene. Øvrige glass er satt rett inn i muren og treverket. Det ser skummelt ut. Enten regner det ikke i Alost, eller så holder limet tett. Dessverre kjenner jeg verken plan eller snitt og i hvert fall ikke detaljen av murkronens avdekning og om det er takterrassen.

Foto: Arkitekten